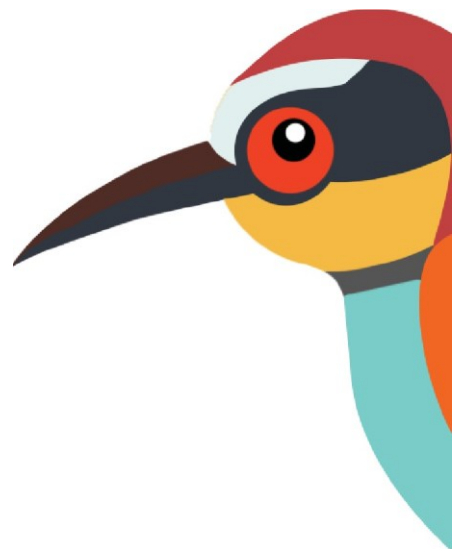

Blok 1

Jak být dobrým pozorovatelem ptáků

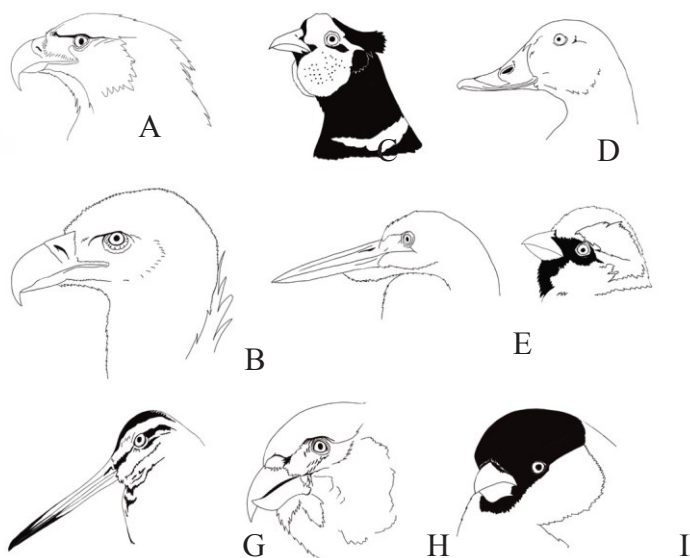
BLOK 1.

Jak být dobrým pozorovatelem ptáků

Ptáci jsou už celé věky z mnoha důvodů objektem zájmu lidí. Najdeme je všude kolem nás, mohou létat a svým zpěvem a rozličným švitořením obohacují naše životy. Jejich barevné peří nejen udivuje, ale také působí zvláštní radost. Obdivujeme jejich umění stavby hnízd a způsob, jakým získávají potravu. Tyto ptačí znaky a dovednosti, aktivita a výjimečná forma pohybu odjakživa táhne člověka k pozorování ptačího života a chování. Ptáci představují jednu z nepočtenějších skupin obratlovců, čítající cca deset tisíc druhů, žijících po celém světě. Díky tomu, že ptáci patří mezi teplokrevné živočichy, jsou schopni obývat klimaticky velmi rozdílná místa na Zemi, přičemž se u nich vyvinuly obdivuhodné evoluční adaptace.

Ptáci jsou nejčastěji pozorovanou a studovanou skupinou obratlovců a to nejen mezi vědci, ale také amatérskými ornitology. Překvapivě to byla právě amatérská pozorování, která položila základy ptačí ekologie a etologie.

Stanovit základní ptačí znaky a přiřadit je k této konkrétní skupině obratlovců by nemělo být obtížné. Přeměna předních končetin v křídla, peří téměř na celém těle, zobák z keratinu, který pokrývá ptačí čelist a nahrazuje zuby, to jsou znaky viditelné pouhým okem a typické pro všechny ptáky. Nicméně i přes tyto společné znaky stále existuje mezi ptáky obrovská variabilita. Ta se odráží v jejich adaptacích na rozdílné životní prostředí, v chování a ve způsobu získávání potravy. Tuto diverzitu si můžeme ukázat třeba na zobáku, který ptáci využívají nejen k získání potravy, ale také k jejímu zpracování (odstranění obalu semen, vápenatých skořápek, drcení kostí, odtrhávání měkkých tkání apod.). Jak specifické mohou být adaptace zobáku na typ potravy, vidíme např. na zobáku křivky (Obr. 1), který se dokonale přizpůsobil k vybírání semen ze šišek. Vložením zobáku mezi jednotlivé šupiny a otočením hlavy křivka šupiny roztáhne a semeno tak uvolní.

- A – OREL
- B – SUP
- C – BAŽANT
- D – ČÍRKA
- E – VOLAVKA
- F – VRABEC
- G – BEKASINA
- H – KŘIVKA
- I – HÝL

Obr. 1: Příklady různých tvarů ptačího zobáku

Autor Marek Kołodziejczyk

Podobné rozdíly jako v zobáčích nalezneme i v ptačích zadních končetinách. U dravců jsou přizpůsobeny k lovu potravy (Obr. 2). Jsou opatřeny drápy a slouží nejen k chycení a přidržení kořisti, ale také k trhání. Dva protistojné páry prstů usnadňují šplhacům šplhání po kmenech stromů, blána mezi prsty zas vodním ptákům plavání (Obr. 3). U nelétavých druhů ptáků, jako jsou například pštrosi nebo emu, představují zadní končetiny hlavní a velmi výkonný orgán pohybu (Obr. 4). Pštros může v běhu dosáhnout rychlosti až 70 km/h.

Obr. 2: Noha výra velkého
Zdroj: Pixabay

Obr. 3: Noha husy
Zdroj: Pixabay

Obr. 4: Noha pštrosa
Zdroj: Pixabay

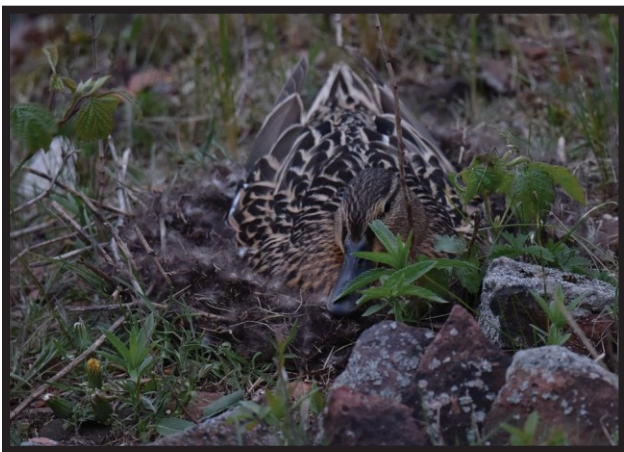
Kde ptáky hledat?

Vzhledem k tomu, že jsou ptáci velmi přizpůsobiví, najdeme je téměř všude. Tedy jak v začínáme s pozorováním ptáků, měli bychom se rozhlédnout v našem nejbližším okolí. Výborná místa pro pozorování ptáků ve městech jsou parky, ptačí krmítka, zahrady, předměstí nebo místa s nádržemi na vodu (kašny, pítka, rybníčky, jezírka apod.). Na venkově můžeme ptáky pozorovat na farmách, polích, loukách nebo v přilehlých lesích. Pozorování ptáků je skvělý způsob, jak u dětí rozvinout přirozenou zvědavost a smysl pro pozorování. Děti se seznámí s některými základními přírodními zákony a jejich pozornost může být přirozeně vedena k potřebě přírodu chránit. Pro pozorovatele ptáků je nezbytná především trpělivost, pečlivost a systematickosti. Pozorování může být jednorázové (během jednoho „výletu“ do terénu) nebo systematické, kdy zaznamenáváme přítomnost pozorovaných ptačích druhů a jejich chování v průběhu určitého časového období.

Je důležité se na pozorování ptáků připravit. Potřebujeme nenápadné oblečení, ve kterém ve kterém ptáky nerušíme, a hodí se do aktuálního počasí. Dále zápisník na zaznamenání data a času našeho pozorování, počasí (teplotu, srážky, vítr atd.). Pokročilejší pozorovatelé mohou využít binokulární a stativový dalekohled. Zpočátku je vhodné si použití dalekohledu vyzkoušet například v prostorách mateřské školky či školy. Je užitečné používat také příručku k určování ptáků. V mnoha dostupných příručkách (atlasech) jsou ptačí znaky ukázány tak, abychom dokázali určit ptačí druh a pohlaví pozorovaného jedince. Pokud u sebe zrovna atlas nemáme, je dobré si ptačí znaky zapsat nebo vyfotit. Později nám tyto poznámky mohou s identifikací druhu pomoci. Je důležité si zaznamenat, jak je pták velký (nejjednodušší je porovnat velikost s nám známým ptačím druhem, např. velký jako vrabec, velký jako kos, velký jako holub) a jeho charakteristické znaky. Co se týče charakteristických znaků, je dobré si nakreslit skicu pozorovaného ptáka a popsat si, jak je barevný. Předtím, než se vydáme ptáky pozorovat, můžeme si připravit siluety ptáků na papír, a na ně pak barvy vyznačit.

Upozorněte děti, že ptáci nejsou vždycky pestrébarvní ani stále stejní. Liší se v závislosti na pohlaví, stáří, zbarvení se může měnit během jednoho roku. Zbarvení samičky je většinou nevýrazné, protože musí sedět na vajíčkách a starat se o mláďata. Takovéto nenápadné zbarvení (maskování) ji chrání před objevením potenciálním predátorem. Ptáci, kteří hnízdí na zemi v otevřených hnízdech, jako třeba čejky, také používají maskování, odpovídající barvě okolí hnízda. Je důležité zmínit, že maskování je běžně používáno jako pasivní obranná strategie. Mnoho druhů zvířat napodobuje barvami své okolí a najít je může být výbornou zkouškou vnímání milovníků přírody.

Obr. 4: Samice kachny divoké na hnízdě

Autor: Cezary Korkosz

Obrázek 5: Ukrývající se mládě čejky

Autor: Václav Zámečník

Podstatnými znaky pro určení ptačího druhu jsou délka a tvar zobáku, délka nohou a délka ocasu. Měli bychom si také pamatovat, kde jsme ptáka pozorovali (na stromě, na zemi, na střeše, v pásu zeleně, atd.) a jak se pták chová (zobe semínka, sedí na větvi, prochází se podél břehu, útočí na jiného ptáka, atd.). Pro další determinaci pomáhá ptáka vyfotit, **ale jen v případě, že zrovna nehnízdí a nesedí na hnízdě nebo není v jeho blízkosti.**

Kromě přímého pozorování ptáků můžeme také zkusit ptáky stopovat. Mezi ptačí pobytové znaky patří otisky stop, poztrácené peří, skořápky vajíček, ptačí hnízda a jejich zbytky, a také potravní stopy. Otisky stop lze nalézt na sněhu, mokřém písku, či v blátě. Můžeme vyrobit sádrové odlitky. Odlitek po ztvrdnutí změříme a k určení vlastníka stop použijeme obrázky s klíčovými znaky. Na základě otisků stop můžeme určit také způsob pohybu ptáka (skoky, kráčení), směr pohybu, nebo například to, jestli se jedná o vodního ptáka (blány mezi prsty).

Zima je vhodným obdobím pro hledání hnízd některých ptačích druhů. Především se jedná o hnízda velkých ptačích druhů, jako jsou dravci, hnízda krkavcovitých (vrána, havran, straka) a některých menších druhů ptáků, jejichž hnízda jsou pevná a v zimě nedochází k jejich zničení (kos černý, drozd zpěvný). Na neolistěných stromech můžeme pozorovat velikost a tvar hnízda a také způsob, jak bylo postaveno (z jakého materiálu, přítomnost výstelky, jak jsou spletena stébla/větvičky do sebe). To vše nám napomůže k určení stavitele. Popisy hnízd získané od dětí jsou zdrojem, zdůrazňujícím „stavební“ um ptáků.

U ptačích druhů se liší také způsob získávání potravy. Lze tak pozorovat vybrané potravní stopy a zkusit uhodnout, jak se pták dostal například do šišky, ořechu či žaludu.

Toto dílo podléhá mezinárodní licenci [CC-BY-4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Sada materiálů Přírodě na dosah vznikla v rámci projektu „Skrze přírodu k lepšímu životu“. Projekt byl veden Polskou společností na ochranu ptáků (OTOP), ve spolupráci s dalšími vybranými partnery BirdLife International, mezinárodní organizací na ochranu ptáků. Jsou to: Česká společnost ornitologická (ČSO), Španělská ornitologická společnost (SEO), Slovenská ornitologická společnost (SOS), Makedonská ekologická společnost (MES) a BirdWatch Ireland (BWI). Důležitým partnerem projektu byla Univerzita v Gdaňsku, odpovědná za vznik a metodickou stránku materiálů.

Česká společnost ornitologická (ČSO) zkoumá a chrání ptáky, jejich prostředí a přírodu jako celek a svou činností k tomu motivuje i širokou veřejnost. ČSO prosazuje ochranu přírody založenou na vědeckých poznatcích a pomáhá rozvoji ornitologie i ochrany ptáků bez ohledu na politické hranice. ČSO je českým partnerem mezinárodního sdružení na ochranu ptáků BirdLife International.

Tento projekt byl realizován za finanční podpory Evropské unie. Za obsah publikací (sdělení) odpovídá výlučně autor. Publikace (sdělení) nerepresentují názory Evropské komise a Evropská komise neodpovídá za použití informací, jež jsou jejich obsahem. PUBLIKACE JE NEPRODEJNÁ.